

Lekce 2:

Co postavy neříkají: podtext, emoce a perspektiva v dialogu

Anotace lekce

Lekce je zaměřena na interpretaci literárního textu prostřednictvím práce s vnitřním prožíváním postavy a analýzou dialogu. Žáci se učí rozpoznávat emoce nepřímou – na základě tělesných projevů, jednání a způsobu komunikace – a uvědomují si roli podtextu v mezilidské interakci. Prostřednictvím řízeného čtení, analýzy a tvůrčí transformace (přepis dialogu do vnitřního monologu) rozvíjejí schopnost interpretovat text, domýšlet nevyřčené významy a nahlížet situaci z různých perspektiv. Lekce propojuje práci s textem s osobní zkušeností žáků a vede je k uvědomění, jak se v literatuře i v reálné komunikaci vztahuje to, co lidé cítí, k tomu, co skutečně říkají. Závěrečná reflexe směřuje k pojmenování změny porozumění a k zobecnění poznatků o lidském prožívání a komunikaci.

Interpretační komentář k vybraným ukázkám

Vybrané textové ukázky z románu *Jezero* tematizují nejistotu dospívání, obtížnost mezilidské komunikace a způsob, jakým se vnitřní prožívání člověka projevuje nepřímou – prostřednictvím tělesných reakcí, drobných gest, mlčení nebo rozpačité komunikace. Bianca Bellová zde pracuje s velmi úsporným, konkrétním jazykem, který neanalyzuje psychiku postav přímo, ale nechává čtenáře emoce a významy postupně domýšlet.

Důležitou roli v obou ukázkách hraje perspektiva hlavní postavy Namiho. Čtenář sleduje situace převážně skrze jeho vnímání světa, které je silně tělesné a smyslové. Nami své emoce nedokáže přesně pojmenovat ani otevřeně vyjádřit, přesto jsou jeho vnitřní stavy v textu velmi intenzivně přítomné. Nervozita, nejistota nebo vzrušení se neobjevují jako abstraktní pojmy, ale prostřednictvím fyzických reakcí staženého žaludku, třesu rukou, kašle nebo obtížného dýchání. Bellová tak ukazuje, že člověk často prožívá emoce nejprve tělem a teprve následně je dokáže pochopit nebo pojmenovat.

První ukázka zároveň propojuje psychický stav postavy s prostředím. Rozpadající se krajina kolem jezera nepůsobí pouze jako kulisa, ale aktivně formuje atmosféru textu. Prach, sucho, rozpadající se stavby nebo motiv opuštěnosti vytvářejí svět, který působí fyzicky i existenciálně vyčerpaně. Prostředí zde odráží nejistotu, osamělost a křehkost postav.

Typické pro Bellovou je také propojení intimního a znepokojivého. Situace, které by v jiném kontextu mohly působit obyčejně nebo romanticky, jsou zároveň plné napětí, studu a nejistoty. Setkání Namiho a Zazy v druhé ukázce není otevřeným romantickým dialogem, ale spíše sérií rozpačitých pokusů o kontakt. Postavy spolu komunikují nepřímo, neobratně a často skrze zdánlivě nepodstatné poznámky. Důležité přitom není jen to, co říkají, ale především, co nedokážou vyslovit, co skrývají a co zůstává mezi řádky.

Právě podtext představuje jeden z nejdůležitějších aspektů těchto ukázek. Dialog nepředává význam pouze prostřednictvím slov, ale také mlčením, rozpaky, tělesnými reakcemi a tónem komunikace.

Nami například nedokáže otevřeně vyjádřit zájem o Zazu, a proto mluví o jejích šatech nebo ekzému. Tyto poznámky mohou působit zvláště nebo nešikovně, ale právě v této neobratnosti se odhaluje jeho nervozita a zranitelnost. Podobně i Zaza reaguje nejistě a opatrně — význam jejich komunikace tak vzniká především v prostoru mezi řečeným a nevyřčeným.

Ukázky zároveň tematizují dospívání jako období nejistoty a hledání vlastního vztahu k druhým lidem. Postavy se snaží navázat blízkost, ale zároveň se bojí odmítnutí nebo zesměšnění. Komunikace proto působí fragmentárně, přerušovaně a nepřímo. Bellová tím velmi přesně zachycuje zkušenost dospívání, kdy člověk intenzivně prožívá vlastní emoce, ale zároveň často neumí mluvit otevřeně o tom, co skutečně cítí.

Text je proto velmi vhodný pro školní interpretaci, protože umožňuje rozvíjet práci s podtextem, interpretaci emocí, analýzu dialogu, práci s perspektivou a schopnost argumentovat pomocí konkrétních míst v textu.

Zároveň otevírá obecnější otázky, jak lidé komunikují své emoce, proč bývá těžké mluvit otevřeně a jak se v komunikaci prolínají nejistota, blízkost, stud i touha po kontaktu.

Časová dotace

45 min.

Klíčová slova

podtext; nevyřčené významy; vnitřní prožívání postavy; tělesnost a emoce; literární dialog; interpretace postavy; perspektiva vyprávění; změna perspektivy; vztahy mezi postavami

Velká myšlenka

To nejdůležitější v komunikaci často nezaznívá přímo – skutečný význam se skrývá v tom, co postavy cítí a neříkají.

Cíle lekce

- Žák rozpoznává vnitřní prožívání postavy na základě nepřímých znaků (tělesné projevy, chování, způsob komunikace).
- Žák analyzuje dialog a pojmenovává roli podtextu a nevyřčených významů.
- Žák vysvětluje vztah mezi tím, co postava prožívá, a tím, jak komunikuje.
- Žák interpretuje literární situaci z různých perspektiv.

Dílčí cíle

- Žák vyhledává v textu konkrétní místa a opírá o ně svou interpretaci.
- Žák popisuje vztah mezi postavami na základě jejich komunikace.
- Žák rozlišuje mezi tím, co je v textu řečeno přímo a co zůstává nevyřčeno.
- Žák prostřednictvím tvůrčího psaní (vnitřní monolog) rozvíjí interpretaci postavy.
- Žák reflektuje změnu svého porozumění textu.

Rámcově vzdělávací program

Gymnázia (RVP G)

Lekce je v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia v oblasti vzdělávání Český jazyk a literatura, konkrétně v okruhu Literární komunikace.

RVP G uvádí, že žák:

„interpretuje literární text a diskutuje o jeho významu“ (RVP G, s. 14).

Tento výstup je v lekci naplňován prostřednictvím interpretace dialogu mezi postavami, analýzy jejich vztahu a reflexe nepřímého vyjadřování emocí. Žáci formulují vlastní interpretační závěry, sdílejí je v diskusi a opírají je o konkrétní textové pasáže.

RVP G dále uvádí, že žák:

„rozpozná významotvorné prvky textu a interpretuje jejich funkci“ (RVP G, s. 14).

Lekce tento výstup rozvíjí prostřednictvím analýzy podtextu, tělesných projevů, nepřímého vyjadřování emocí a způsobu komunikace mezi postavami. Žáci interpretují, jak význam vzniká nejen z toho, co postavy říkají přímo, ale také z toho, co zůstává nevyřčeno.

RVP G rovněž uvádí, že žák:

„rozezná typy promluv a vyprávěcí způsoby a posoudí jejich funkci v konkrétním textu“ (RVP G, s. 14). Tento výstup je naplňován při práci s dialogem a jeho transformací do vnitřního monologu, kdy žáci sledují rozdíl mezi vnějším projevem postavy a jejím vnitřním prožíváním a reflektují proměnu významu při změně perspektivy.

RVP G současně zdůrazňuje práci s jazykovými a kompozičními prostředky:

„uplatňuje při interpretaci znalosti o jazykových, kompozičních a tematických prostředcích literárního textu“ (RVP G, s. 14).

Tento aspekt je v lekci rozvíjen analýzou dialogu, práce s podtextem, tělesností, napětím mezi řečeným a neřečeným a reflexí způsobu, jakým autorka vytváří emocionální význam situace.

RVP G dále zdůrazňuje, že žák:

„formuluje vlastní názory na přečtený text a argumentuje pro ně“ (RVP G, s. 14).

Tento výstup je naplňován v průběžných diskusích i závěrečné reflexi, kde žáci zdůvodňují své interpretace vztahu mezi postavami, významu podtextu a role emocí v komunikaci.

Lekce dále rozvíjí klíčové kompetence, zejména:

- kompetenci komunikativní prostřednictvím interpretace dialogu, formulování vlastních interpretačních hypotéz a argumentace založené na práci s textem,
- kompetenci sociální a personální prostřednictvím práce s různými perspektivami postav, reflexe mezilidské komunikace a sdílení různých interpretačních pohledů,
- kompetenci k řešení problémů prostřednictvím práce s významovou nejednoznačností dialogu a domýšlení nevyřčených významů,
- kompetenci k učení prostřednictvím reflexe čtenářských strategií, interpretace podtextu a práce s tvořivou transformací textu.

Lekce současně rozvíjí průřezové téma Osobnostní a sociální výchova, především v oblastech komunikace, mezilidských vztahů, empatie, práce s emocemi a reflexe vztahu mezi vnitřním prožíváním a vnějším chováním člověka.

Lekce rovněž rozvíjí průřezové téma Mediální výchova prostřednictvím reflexe způsobů, jak literatura zobrazuje emoce, komunikaci a mezilidské vztahy prostřednictvím podtextu a nepřímého vyjadřování.

Střední odborné vzdělávání (RVP SOŠ)

Lekce je současně v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem pro střední odborné vzdělávání (např. RVP pro obor 53–41–M/03) v oblasti Literatura a ostatní druhy umění a Práce s literárním textem.

RVP SOŠ uvádí, že žák:

„interpretuje text a diskutuje o jeho významu“ (RVP 53–41–M/03, s. 41).

Tento výstup je naplňován při analýze dialogu, interpretaci nepřímých významů a diskusi o vztazích mezi postavami a jejich vnitřním prožíváním.

RVP SOŠ dále uvádí, že žák:

„vyjádří vlastní prožitky z recepce daných uměleckých děl“ (RVP 53–41–M/03, s. 41).

Tento výstup je rozvíjen prostřednictvím tvůrčí transformace dialogu do vnitřního monologu, kdy žáci zachycují vnitřní prožívání postavy a propojují text s vlastní zkušeností mezilidské komunikace a emocí.

RVP SOŠ rovněž uvádí, že žák:

„vyhledává informace v textu a pracuje s nimi“ (RVP 53–41–M/03, s. 41).

Tento výstup je naplňován při práci s konkrétními textovými místy, na jejichž základě žáci formulují interpretace emocí, vztahů mezi postavami a významu podtextu.

RVP SOŠ dále zdůrazňuje, že žák:

„rozezná charakteristické znaky různých literárních textů“ (RVP 53–41–M/03, s. 41).

Lekce přispívá k naplnění tohoto výstupu tím, že žáci rozpoznávají specifické prostředky literárního textu, zejména práci s dialogem, podtextem, nepřímým vyjadřováním emocí a perspektivou vyprávění.

Lekce dále rozvíjí schopnost:

- interpretovat literární situaci z různých perspektiv,
- formulovat vlastní čtenářskou odpověď,
- reflektovat vztah mezi emocemi, komunikací a významem literárního textu.

Současně rozvíjí klíčové kompetence, zejména:

- kompetenci komunikativní,
- kompetenci sociální a personální,
- kompetenci k řešení problémů,
- kompetenci k učení.

Lekce rovněž naplňuje průřezové téma Osobnostní a sociální výchova prostřednictvím reflexe mezilidské komunikace, práce s empatií a uvědomování si vztahu mezi vnitřním prožíváním a vnějším chováním člověka.

Současně rozvíjí průřezové téma Mediální výchova prostřednictvím reflexe způsobů literárního zobrazování emocí, podtextu a mezilidské komunikace.

Potřebné pomůcky

- Pracovní list č. 1: Co postavy neříkají: Podtext, emoce a perspektiva v dialogu

Popis průběhu lekce

Aktivita 1 – Evokační aktivita: pocity postavy (8 min.)

Cílem úvodní aktivity je vést žáky k uvědomění, že literární text často nepojmenovává emoce přímo, ale zprostředkovává je prostřednictvím tělesných reakcí, chování a situace. Žáci se učí rozpoznávat vnitřní prožívání postavy na základě nepřímých znaků a formulovat vlastní interpretační hypotézy.

Žáci pracují samostatně s krátkými citáty z textu a doplňují do tabulky: jaký pocit podle nich postava prožívá a podle čeho to z textu poznávají.

Zadání pro žáky

Ke každému citátu přiřadte pocit, který podle vás postava prožívá a jednou větou vysvětlete, jak to poznáváte z textu.

Organizace práce

- 2 minuty — samostatné vyplnění tabulky,
- 3 minuty — sdílení odpovědí ve dvojicích,
- 3 minuty — společná reflexe.

Otázky pro společnou reflexi

- Podle čeho poznáváme, co postava cítí?
- Jsou ty pocity jednoznačné, nebo se mohou míchat?
- Který citát byl nejtěžší na interpretaci? Proč?
- Znáte podobný pocit z vlastní zkušenosti?

Metodická poznámka pro učitele

Cílem aktivity není určit jedinou „správnou“ emoci, ale vést žáky k interpretaci, argumentaci a uvědomění, že emoce bývají v literatuře často zachycovány nepřímo.

Je vhodné upozorňovat na tělesné projevy, smyslové vjemy a konkrétní detaily, z nichž čtenář emoce odvozuje.

Důležité je také otevřít možnost, že některé emoce se překrývají nebo mohou působit ambivalentně (například nervozita spojená se vzrušením nebo radostí).

Na závěr může učitel shrnout například: „V literárním textu nejsou emoce často pojmenované přímo. Čtenář je rozpoznává z tělesných reakcí, jednání postavy a konkrétní situace.“

Přechod k četbě ukázky

„Teď si přečteme text a budeme sledovat, jak se tyto pocity projeví v konkrétní situaci a v jednání postavy.“

Aktivita 2 – Čtení a interpretace 1. textové ukázky (10 min.)

Cílem aktivity je vést žáky k interpretaci vnitřního prožívání postavy prostřednictvím nepřímých znaků v textu a zároveň ukázat, že prostředí v románu není pouze kulisou, ale aktivně souvisí s psychickým stavem postavy. Žáci pracují s konkrétními místy v textu a formulují interpretační závěry opřené o textové doklady.

Ukázku je vhodné nejprve společně přečíst buď samostatně potichu, nebo formou hlasitého čtení. Následně žáci pracují samostatně nebo ve dvojicích s otázkami v pracovním listu.

Zadání pro žáky

Vyberte z textu 2–3 projevy Namiho chování a ukažte, co z nich vyplývá o jeho prožívání. U každého uveďte konkrétní místo v textu.

Metodická poznámka pro učitele

Otázka směřuje žáky k interpretaci nepřímých znaků emocí, k práci s podtextem a k uvědomění, že postava často neříká přímo, co cítí. Žáci si většinou všímají nervozity, nejistoty, snahy skrývat emoce nebo rozporu mezi vnějším chováním a vnitřním prožíváním. Důležité je vést je ke konkrétním textovým dokladům a k vysvětlení, jak dané chování souvisí s psychickým stavem postavy. Učitel může upozornit například na tělesné reakce, vyhýbavé chování nebo drobná gesta, která nahrazují přímé pojmenování emocí.

Zadání pro žáky

Vyberte z textu 2–3 znaky prostředí a ukažte, jak souvisejí s tím, co Nami prožívá. U každého uveďte konkrétní místo v textu.

Metodická poznámka pro učitele

Druhá část aktivity směřuje k uvědomění, že prostředí v románu nevytváří pouze kulisu děje, ale výrazně ovlivňuje atmosféru i prožívání postavy. Žáci často upozorňují na prach, sucho, rozpad krajiny, opuštěnost prostoru nebo motiv rozpadající se antény.

Je vhodné vést diskusi k tomu, že fyzický prostor odráží psychický stav postavy a že Bellová propojuje tělesné prožívání člověka s prostředím, ve kterém žije.

Důležitým interpretačním momentem může být také kontrast mezi blízkostí druhého člověka a rozpadajícím se světem kolem nebo motiv postupného zániku a rozpadu, který prostupuje celým románem.

Společná reflexe

Po samostatné práci je vhodné několik odpovědí společně sdílet a reflektovat.

Možné otázky pro společnou diskusi:

- Jak poznáváme, co Nami cítí, když to přímo neříká?
- Jak prostředí ovlivňuje atmosféru celé situace?
- Jak spolu souvisí Namiho vnitřní prožívání a prostor kolem něj?
- Působí prostředí spíše realisticky, nebo symbolicky?

Metodická poznámka pro učitele

Cílem reflexe je dovést žáky k uvědomění, že Bellová propojuje psychiku postavy s prostředím, emoce zachycuje převážně nepřímo a význam často vzniká z detailů, atmosféry a tělesného prožívání, nikoli z explicitního vysvětlování.

Aktivita 3 – Čtení 2. textové ukázky: Nami a Zaza (10 min.)

Cílem aktivity je vést žáky k interpretaci dialogu, podtextu a vztahu mezi postavami. Žáci sledují, jak postavy komunikují, co zůstává nevyřčeno a jak se jejich vnitřní prožívání promítá do způsobu řeči. Ukázku je vhodné nejprve společně přečíst buď samostatně, nebo formou hlasitého čtení. Následně žáci pracují s otázkami v pracovním listu samostatně nebo ve dvojicích.

1. Porozumění situaci

Zadání pro žáky

Co se v této ukázce děje?

Shrňte situaci jednou větou.

Metodická poznámka pro učitele

Úvodní otázka slouží k rychlé orientaci v situaci a ke společnému ukotvení základního porozumění textu. Žáci většinou rozpoznají první bližší setkání Namiho a Zazy, vzájemnou nejistotu a snahu navázat kontakt. Je vhodné upozornit, že podstatná část významu nevzniká z toho, co postavy říkají přímo, ale z jejich rozpaků, mlčení a nepřímého vyjadřování.

2. Analýza dialogu

Zadání pro žáky

Vyberte 2–3 momenty z dialogu a ukažte, jak spolu postavy mluví.

Zaměřte se na:

- co říkají,
- jak to říkají,
- a co zůstává nevyřčeno.

Metodická poznámka pro učitele

Tato část představuje hlavní interpretační aktivitu celé lekce.

Cílem je vést žáky k práci s podtextem, k interpretaci nepřímé komunikace a k uvědomění, že význam dialogu často vzniká právě z toho, co postavy neřeknou otevřeně.

Žáci si obvykle všímají rozpačitosti komunikace, nepřímých pokusů navázat kontakt, zvláštních nebo nešikovných poznámek, a rozporu mezi tím, co postavy říkají, a tím, co skutečně prožívají. Je vhodné vracet je ke konkrétním replikám, tónu komunikace a tělesným reakcím postav.

Zadání pro žáky

Na základě toho, jak spolu postavy mluví, určete jejich vztah.

Jsou si:

- blízcí, nebo cizí?
- jistí, nebo nejistí?
- otevření, nebo opatrní?

Své tvrzení stručně zdůvodněte.

Metodická poznámka pro učitele

Otázka směřuje k interpretaci vztahu mezi postavami.

Žáci většinou rozpoznají vzájemnou přitažlivost, nejistotu, opatrnost a absenci otevřené komunikace. Důležité je upozornit, že vztah se vytváří spíše nepřímo, prostřednictvím drobných gest, rozpaků, a náznaků.

Zadání pro žáky

Co Nami skutečně prožívá — a co z toho je vidět navenek?

Opřete se o konkrétní projevy chování nebo tělesné reakce.

Metodická poznámka pro učitele

Tato otázka propojuje emoce, tělesnost a způsob komunikace.

Žáci si často všímají kašlání, třesu rukou, vyhýbavého chování, nebo snahy působit klidně.

Je vhodné vést je k uvědomění, že Nami své emoce nevyjadřuje přímo, ale jeho tělo a způsob komunikace je prozrazují.

Zadání pro žáky

Jak spolu souvisí to, co Nami prožívá, a způsob, jakým mluví?

Metodická poznámka pro učitele

Závěrečná interpretační otázka směřuje k propojení vnitřního prožívání a dialogu a k uvědomění, jak Bellová pracuje s podtextem. Žáci obvykle docházejí k tomu, že nervozita a nejistota se promítají do nepřímé, rozpačité a místy neobratné komunikace, postavy nedokážou otevřeně formulovat své emoce a skutečný význam jejich komunikace vzniká až „pod povrchem“ dialogu.

Společná reflexe

Po samostatné práci je vhodné několik odpovědí společně sdílet a diskutovat.

Možné otázky pro společnou reflexi:

- Co postavy říkají přímo — a co zůstává nevyřčeno?
- Jak poznáváme, že jsou nervózní nebo nejistí?
- Proč spolu postavy nemluví otevřeně?
- Jak tělesné projevy ovlivňují naše porozumění dialogu?

Metodická poznámka pro učitele

Cílem reflexe je dovést žáky k uvědomění, že dialog v literatuře nemusí být nositelem významu pouze prostřednictvím slov, ale také prostřednictvím mlčení, rozpaků, tělesných reakcí a podtextu. Aktivita zároveň připravuje půdu pro následující transformaci dialogu do vnitřního monologu.

Aktivita 4 – Transformace perspektivy: vnitřní monolog (9 min.)

Cílem aktivity je vést žáky k hlubšímu porozumění podtextu dialogu a k uvědomění rozdílu mezi tím, co postavy říkají nahlas, a tím, co skutečně prožívají. Prostřednictvím transformace dialogu do vnitřního monologu žáci rozvíjejí schopnost interpretovat nevyřčené významy, emoce a vnitřní napětí postav. Učitel může aktivitu uvést například těmito slovy: „V dialogu často není řečeno všechno přímo. Teď se pokusíme zachytit, co se v té situaci opravdu děje ,zevnitř‘.“

Zadání pro žáky

Vyberte krátkou část dialogu (2–4 repliky) a přepište ji jako vnitřní monolog jedné z postav (Nami / Zaza).

Pište tak, aby bylo vidět:

- co si postava skutečně myslí,
- co cítí (i tělesně),
- a co neříká nahlas.

Nepřepisujte dialog doslova.

Domýšlejte vnitřní prožívání postavy, ale zachovejte situaci z textu.

Rozsah:

- 4–6 vět

Kritéria pro žáky

Text by měl:

- zachycovat vnitřní prožívání postavy,
- vycházet z konkrétní situace v textu,
- rozvíjet to, co zůstává nevyřčeno,
- být konkrétní a pracovat s detaily.

Metodická poznámka pro učitele

Před samotným psaním je vhodné stručně připomenout, že cílem není převyprávět dialog, ale „dostat se pod povrch“ řečeného.

Žáci by měli rozvíjet podtext, zachycovat nejistotu, napětí nebo rozpaky a pracovat s tělesnými reakcemi a konkrétními detaily

Je vhodné upozornit na rozdíl mezi obecným pojmenováním emocí („je nervózní“), a konkrétním zachycením prožitku („třesou se mi ruce“, „nemůžu se nadechnout“, „bojím se, že si toho všimne“).

Reflexe po psaní

Po dokončení textu si žáci přečtou své práce ve dvojicích a poskytnou si vzájemnou zpětnou vazbu.

Instrukce pro práci ve dvojicích

Ve dvojici si řekněte:

- Co se vám na textu podařilo?
- Kde je dobře zachycené vnitřní prožívání?
- Co by šlo ještě více rozvinout?

Společná reflexe

Následně je vhodné vybrat jednu až dvě ukázky z perspektivy Namiho a jednu až dvě ukázky z perspektivy Zazy.

Po přečtení může učitel položit například tuto otázku: Co jste díky psaní pochopili o postavě nového?

Metodická poznámka pro učitele

Cílem reflexe je dovést žáky k uvědomění, že význam dialogu často vzniká až v tom, co zůstává skryté, postavy své emoce nevyjadřují otevřeně a čtenář musí jejich prožívání domýšlet z tónu řeči, tělesných reakcí, rozpaků, mlčení a drobných detailů.

Aktivita zároveň rozvíjí práci s perspektivou, interpretaci podtextu a schopnost zachytit psychologickou rovinu literární postavy prostřednictvím konkrétní situace a jazyka.

Aktivita 5 – Reflexe a společná interpretace (8 min.)

Závěrečná reflexe směřuje k tomu, aby žáci pojmenovali vnitřní prožívání postav, uvědomili si význam podtextu v dialogu a refletovali, jak se během práce proměnilo jejich porozumění textu. Reflexe probíhá formou řízené společné diskuse. Otázky je vhodné pokládat postupně — od osobní zkušenosti s psaním přes interpretaci postav až k obecnějšímu uvědomění, jak funguje komunikace a podtext v literárním textu.

1. Perspektiva a změna porozumění

Otázka pro společnou reflexi

- Jak se změnilo vaše porozumění situaci, když jste ji psali „zevnitř“?

Metodická poznámka pro učitele

Otázka navazuje na předchozí transformační aktivitu a směřuje k uvědomění, že vnitřní monolog umožňuje hlubší porozumění postavě a že význam dialogu často vzniká až „pod povrchem“ řečeného. Žáci si často uvědomují nejistotu postav, skryté emoce nebo rozdíl mezi vnějším chováním a vnitřním prožíváním.

2. Porozumění postavě

Otázka pro společnou reflexi

- Co jsme díky dnešní práci zjistili o Namiho prožívání?

Metodická poznámka pro učitele

Otázka směřuje k syntéze dosavadních pozorování.

Žáci obvykle rozpoznávají nervozitu, nejistotu, snahu kontrolovat vlastní chování, ale zároveň i radost, vzrušení nebo touhu po blízkosti. Je vhodné upozornit, že Bellová emoce většinou nepojmenovává přímo, ale zachycuje je prostřednictvím tělesných reakcí, detailů, rozpaků a způsobu komunikace.

3. Podtext a nevyřčené významy

Otázka pro společnou reflexi

- Co z toho, co postavy prožívají, zůstává v dialogu nevyřčeno?

Metodická poznámka pro učitele

Tato otázka směřuje k jednomu z hlavních interpretačních momentů celé lekce význam dialogu nevzniká pouze z vyslovených slov, ale také z mlčení, rozpaků a podtextu.

Žáci si často všímají, že postavy nedokážou své emoce formulovat otevřeně, mluví nepřímou nebo nahrazují důležité sdělení zdánlivě nepodstatnými poznámkami.

Je vhodné vracet je ke konkrétním replikám, tónu komunikace a tělesným reakcím postav.

4. Syntéza

Otázka pro společnou reflexi

- Jak spolu souvisí to, co postavy cítí, a to, jak spolu mluví?

Metodická poznámka pro učitele

Závěrečná otázka propojuje: emoce, komunikaci, tělesnost a podtext.

Cílem je dovést žáky k uvědomění, že nejistota a nervozita výrazně ovlivňují způsob komunikace a že postavy často nedokážou mluvit přímo o tom, co skutečně cítí.

Komunikace proto může působit rozpačitě, nepřirozeně, nebo fragmentárně, přestože právě tím odhaluje vnitřní stav postav.

Možná doplňující otázka

- Co je na tom setkání nejtěžší?

Metodická poznámka pro učitele

Tato otázka otevírá zkušenost nejistoty, studu a obtížnosti mezilidské komunikace.

Žáci často docházejí k tomu, že nejtěžší není samotný rozhovor, ale schopnost otevřeně vyjádřit vlastní emoce a zranitelnost.

Závěrečná individuální reflexe

Zadání pro žáky

Dokončete jednu z vět:

- Uvědomil/a jsem si, že...
- Teď lépe chápu, že...

Metodická poznámka pro učitele

Závěrečná individuální reflexe umožňuje osobní shrnutí, zobecnění zkušenosti z četby a propojení interpretace textu s vlastním porozuměním mezilidské komunikaci a emocím.

Není cílem formulovat „správnou interpretaci“, ale zachytit vlastní porozumění textu, proměnu pohledu na postavy nebo uvědomění role podtextu, nejistoty a nevyřčených emocí v komunikaci.

Pracovní list č. 1:

Co postavy neříkají: Podtext, emoce a perspektiva v dialogu

Co podle vás postava prožívá? Ke každému citátu přiřadte pocit (např. strach, nervozita, radost, nejistota...). Pokuste se také jednou větou vysvětlit, jak to poznáváte z textu.

Citát	Pocit	Vysvětlení
„Útroby má stažené stejně, jako když ho bolí břicho po koupání v jezeře.“		
„...zdá se mu, že se zalkne. Rozkašle se.“		
„Doufá, že není vidět, jak se mu chvějí prsty.“		
„Je těžké nedat najevo, jak v něm explodují gejzíry radosti.“		

Textová ukázka číslo 1

Lodě stojí tak daleko od původního přístavu, že si děti mezi čarou přílivu a původním přístavem udělaly fotbalové hřiště. Je trochu nakloněné, takže se přihrávky kutálejí směrem k jezeru. Z hřiště se práší a občas se někomu v tvrdé vrstvě sedimentu propadne noha. Betonová mola pokrytá ztrouchnivělými vodními řasami bezprizorně trčí ze zatvrdlého písku a bahna, pod uvazovacími kovovými kruhy se válí odpadky. Jediné molo, které vede až k samostatným rybářským lodím, je dřevěné; co půl roku ho rybáři prodlouží o několik metrů dál do jezera, aby nemuseli chodit s kanystry nafty a koši s úlovky po vyschlém dně a měli si kam přivazovat čluny. Tu a tam jsou po tvrdém dně roztroušené malé bárky, jejichž rozeschlé trupy se na slunci každý den viditelně rozpadají.

Nami leží na suché trávě nad betonovým mole, na vrcholu kopce, kde si Rusové před lety postavili anténu pro meziplanetární vysílání. Tehdy bylo ještě jasné, že budou létat na jiné planety, osidlovat je a snad se i s mimozemšťany družít. Nami se o tom ještě učil ve škole, ale postupně o tom učitelé přestali mluvit. Podstavec z betonu je pomalovaný dobře srozumitelnými symboly genitálií a obrovská parabolická anténa se sklání každý rok o něco blíže k terénu jako uvadající slunečnice. Z žebroví na zadní straně paraboly se v dlouhých cárech loupe tmavočerný lak. Nami v ústech obrací stéblo toxické trávy. Slunce je nízko nad obzorem a vrhá dlouhé stíny. Vzduch je plný prachu, který pokrývá oblečení, plní nozdry a plíce. Špinavý toulavý pes se připlíží trávou a lehne si nedaleko Namiho. Nad pravým okem má levou bouli. Nami ho zažene kamenem, pes odběhne a lehne si o kus dál.

Namimu se zdá, že má neupravené ruce, a začne si čistit špínu za nehty. Když koukne směrem k městu, uvidí na cestě tu holku, zvedá se kolem ní zlatá aureola prachu, vypadá trochu jako zjevení. Nami si dál čistí nehty a tváří se, že ji nevidí. Je rozhodnutý, že ji nechá projít, nedá o sobě vůbec vědět. Útroby má stažené stejně, jako když ho bolí břicho po koupání v jezeře.

(Bianca Bellová: *Jezero*, 2016, s. 36–37)

Vyberte z textu 2–3 projevy Namiho chování a ukažte, co z nich vyplývá o jeho prožívání. U každého uveďte konkrétní místo v textu.

Vyberte z textu 2–3 znaky prostředí a ukažte, jak souvisejí s tím, co Nami prožívá. U každého uveďte konkrétní místo v textu.

Textová ukázka číslo 2

Holka ho zahlédne a nesměle zvedne ruku k pozdravu. On kývne. Holka se docela šikovně vzepře na betonové zídce a vyhoupne se na ni. Jde za Namim suchou trávou, žabky jí v prachu kloužou. Sedne si vedle něj.

„Ušpiníš si šaty.“

Holka mávne rukou.

„To je nápad, nosit tady bílý šaty,“ říká Nami a zdá se mu, že se zalkne. Rozkašle se. „To ten prach tady,“ vysvětluje.

Holka pomlaskává na psa, ten se k nim začne plížit suchou trávou.

„Nevolej na něj, je samá blecha vřed.“

„Je mi ho líto. Koukej, jak je sám.“

Holka od Namiho sedí k západu, a tak vidí, jak jí krk i ruce pokrývají jemné chloupky, které slunce barví do zlata. Nami se přetočí na břicho.

Holka si odkašle. „Ehm. Eh. Ehm. Já jsem Zaza.“

„Nami.“

„Já vim.“

„Fakt?“

„Jak to myslíš? Tebe přece zná každý.“

„Jak každý?“

„Děláš si legraci?“ řekne Zaza a tváří se trochu vylekaně.

„Ale nic. Já jen, že ses tehdy na zastávce tvářila... ále, to je jedno!“ mávne Nami rukou. Vyplivne rožvýkané stéblo trávy a utrhne si jiné. Doufá, že není vidět, jak se mu chvějí prsty.

„Máš hezkej ekzém,“ řekne Nami ledabyle.

„Jak jako?“ zamračí se Zaza.

„Jakože většina lidí to má celý červený a opuchlý, ale ten tvůj je takovej... růžovoučkej, roztomilej prostě.“

„Aha.“

„Nemyslel jsem to špatně.“

„Mažu si ho sádlem. Ale moc to nepomáhá.“

„Prej se narodilo děcko se třema rukama.“

„No jo, jehňata se dvěma hlavama se roděj furt, ale děcko se třema rukama? To tu ještě nebylo,“ povzdychla si Zaza. „Jen co dodělám školu, chci odsud odejít.“

Nami pokýval hlavou. „Mohli bysme jít spolu kdyžtak.“

Zaza se usmála a přikývla.

„Tak já zase zejtra přijdu, jo?“

„Jo.“

Dívá se za ní, jak odchází soumrakem. Je těžké nedat najevo, jak v něm explodují gejzíry radosti.

(Bianca Bellová: *Jezero*, 2016, s. 37–39)

Co se v této ukázce děje? Shrňte situaci jednou větou.

Vyberte 2–3 momenty z dialogu a ukažte, jak spolu postavy mluví. Zaměřte se na to, co říkají, jak to říkají a co zůstává nevyřčeno.

Na základě toho, jak spolu postavy mluví, zkuste určit jejich vztah. (Jsou si blízcí, nebo cizí; jistí, nebo nejistí, otevření, nebo opatrní?) Stručně zdůvodněte.

Co Nami ve skutečnosti prožívá – a co z toho je vidět navenek?

Jak spolu souvisí to, co Nami prožívá, a způsob, jakým mluví?

Vyberte krátkou část dialogu (2–4 repliky) a přepište ji jako vnitřní monolog jedné z postav (Nami / Zaza). Pište tak, aby bylo vidět: co si postava doopravdy myslí, co cítí (i tělesně), co neříká nahlas. Nepřepisujte dialog doslova, domýšlejte vnitřní prožívání postavy, zachovejte situaci (nevymýšlejte nový děj). Zaměřte se na rozpor mezi tím, co postava říká nahlas, a tím, co si myslí. Rozsah: 4–6 vět.

Kritéria kvality psaní: Zachycuje vnitřní prožívání (myšlenky, emoce, napětí), vychází z konkrétní situace v textu, rozvíjí to, co zůstává nevyřčeno, je konkrétní (ukazuje, nejen pojmenovává)

Své texty si navzájem přečtete ve dvojicích a dejte si na ně zpětnou vazbu.

Ve dvojici si řekněte:

- Co se vám na textu podařilo?
- Kde je dobře zachycené vnitřní prožívání?
- Co by šlo ještě víc rozvinout?

Společná reflexe

Jak se změnilo vaše porozumění situaci, když jste ji psali „zevnitř“?

Co jsme díky dnešní práci zjistili o Namiho prožívání?

Co z toho, co postavy prožívají, zůstává v dialogu nevyřčeno?

Jak spolu souvisí to, co postavy cítí, a to, jak spolu mluví?

Individuální reflexe. Dokončete věty:

- Uvědomil/a jsem si, že...

- Teď lépe chápu, že...
